

УДК 378.147: 811

Бондар Л. А. *

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МОВЛЕННЕВИХ УМІНЬ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ ЗАГАЛЬНОПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті висвітлено педагогічні умови формування внутрішньої позитивної мотивації студентів до самостійного оволодіння іншомовним спілкуванням, запропоновано визначення поняття «самостійне оволодіння іншомовним спілкуванням».

Ключові слова: мотивація, самостійна навчально-пізнавальна діяльність, спілкування.

Динамічне збільшення обсягу знань, який необхідно засвоїти майбутньому фахівцеві за роки навчання у вищому навчальному закладі, підвищення вимог до його професійної і спеціальної підготовки зумовлює нагальну потребу всебічного і глибокого дослідження системи, педагогічних шляхів, зовнішніх і внутрішніх чинників становлення спеціалістів освітянської галузі, розкриття закономірностей та особливостей професійної підготовки і застосування їх у навчально-виховному процесі.

Українською педагогічною наукою накопичено значний досвід організації навчання і виховання майбутніх спеціалістів в умовах університетської освіти.

Водночас зміни, викликані трансформаціями в українському суспільстві, значною мірою вплинули на характер і зміст професійної підготовки майбутніх філологів. На етапі оновлення всіх аспектів життєдіяльності суспільства, реалізації національної програми «Освіта» («Україна ХХ століття»), програми «Вчитель», Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті об'єктивний рівень професійної підготовки майбутнього фахівця визначається сформованістю його професійно-педагогічних якостей, з-поміж яких володіння мовленнєвими вміннями шляхом якісної організації аудиторної й позааудиторної роботи посідає особливе місце.

Аналізуючи сучасну теорію і практику мовленнєвої підготовки майбутніх учителів іноземних мов, можна стверджувати, що в них ще не достатньо вивчено роль самостійної роботи у мовленнєвій підготовці. Існує нагальна потреба опрацювання і поширення результатів відповідних досліджень та досвіду з цього напрямку в університетській освіті, об'єктивного оцінювання пропонованих технологій навчання та вивчення можливих шляхів удосконалення якості професійної мовленнєвої підготовки фахівців.

Закономірно, що в цій ситуації необхідними є пошук нових рішень у царині професійної мовленнєвої культури майбутнього вчителя, вдосконалення механізмів, які регулюють якість мовленнєвої діяльності особистості вчителя.

Практикою доведено, що мовлення стає одним із найбільш мобільних чинників, спроможних впливати на студента, що, в свою чергу, пов'язано зі створенням і реалізацією науково обґрунтованої педагогічної системи, яка дає можливість забезпечити переведення наявної загальнопедагогічної системи у якісно новий стан, оптимізувати зміст організації й управління процесом формування професійного мовлення.

У проблематиці, яка стосується характеристики і взаємодії різних чинників, що сприяють успішному розвитку у студента професійного мовлення визначальними, є погляди Л. Виготського, В. Володько, І. Зязюна, О. Киричука, А. Капської, О. Леонтьєва, Л. Нечипоренко, Г. Сагач, В. Семиченко, Н. Тарасевич, Н. Чернігівської та ін., які вказують на об'єктивну потребу й можливість формування цього важливого компонента педагогічної майстерності.

* © Бондар Л. А., 2012

Мовленнєві уміння вчителя іноземної мови вивчалися як об'єктивна ознака його готовності до професійної діяльності, зокрема, це переконливо доведено в дослідженнях М. Ариян, Л. Баранникова, І. Зимньої, С. Калініна, Г.Китайгородська та ін., в яких підкреслюється специфіка мовленнєвих умінь як прояву професіоналізму; визначається структура і зміст комунікативності, визначається мовлення як домінанта педагогічного процесу; розробляється методика управління процесом формування мовленнєвих умінь в системі навчання студентів філологічних спеціальностей; розвивається і вивчається специфіка дії живого слова у педагогічному спілкуванні, розвиток самостійності студентів у процесі оволодіння іноземної мови [1; 2; 6; 10; 11].

З огляду на те, що мовленнєві уміння виступають органічним компонентом у структурі всіх видів педагогічної діяльності, особливо актуалізується необхідність розкриття оптимальних можливостей навчально-виховного процесу у вищій школі, а також розкриття механізмів актуалізації спрямованості та самостійної роботи студентів на оволодіння професійною мовленнєвою культурою.

Однак проблема підготовки студента до мовленнєвої діяльності вчителя-предметника, системний аналіз процесу формування теоретико- концептуальних основ самостійної роботи студентів-філологів не стала предметом спеціального дослідження.

Мета статті – обґрунтувати педагогічні умови формування мотивації студентів до самостійного оволодіння іншомовним професійним спілкуванням. Самостійне оволодіння іншомовним професійним спілкуванням у статті тлумачимо як навчально-пізнавальну діяльність, у процесі якої студенти працюють самостійно з підготовленим викладачем матеріалом для досягнення мети навчання. При цьому реалізуються запропоновані викладачем прийоми, методи та засоби навчання.

Самостійне оволодіння іншомовним професійним спілкуванням, крім інших чинників, ґрунтується на достатньо високій мотивації студентів до здійснення цієї діяльності. У свою чергу, формування мотивації є одним із провідних завдань у підготовці студентів-філологів.

Важливим є розуміння педагогом того, що хоча освіта, навчання, виховання студента-філолога реалізується у колективних формах, потоком (на потоці), засвоєння знань, правил поведінки, відбувається індивідуально, тобто засвоєння досвіду попередніх поколінь здійснюється кожним окремо, по-своєму і має, справді, особистісний характер. Оскільки засвоювані знання, уміння і навички входять як елементи в особистісну культуру майбутнього фахівця, цей процес вимагає відповідної уваги від викладача. Особистісний характер знань тлумачиться нами як такий, що входить органічним складником у власний досвід студента і починає впливати не тільки на характер його діяльності і поведінки, але й на власне самопочуття, стає засобом самовизначення, самореалізації, самоутвердження, саморегуляції.

Причину відставання педагогічної практики від освітньої, протиріччя між ними вбачаємо в тому, що стимулювальний вплив на успіхи навчального процесу доцільно реалізовувати, спираючись на індивідуальні особливості кожного студента, адже тільки індивідуально-особистісний підхід до навчання, виховання, освіти в поєднанні з колективними і груповими заняттями, здатний забезпечити відповідний рівень професійно-педагогічної майстерності майбутнього вчителя.

Система психолого-педагогічних підходів до мовленнєвої підготовки студента-філолога, як ніяка інша, спрямована на процес ефективного втілення його в діяльності. Якщо інформація прийнята і переведена в особистісний план, досвід життя, практику спілкування, то створюються умови для активізації певних зусиль, щоб сприйняті та усвідомлені знання включати до особистісного арсеналу моральних, фахових, індивідуальних дій.

Спираючись на індивідуально-особистісний підхід у мовленнєвій підготовці майбутнього фахівця, на основі поєднання групових, колективних та індивідуальних форм навчальної роботи і забезпечення реальних умов для застосування теоретичних знань на практиці, весь

навчальний процес в експериментальних групах нами будувався на гуманістичних та демократичних засадах.

Для розкриття шляхів і методів формування у студентів-філологів мовленнєвих умінь необхідно, передусім, з'ясувати, які саме вміння необхідно в нього сформувати і вдосконалити раніше вироблені, а також визначити сутнісні ознаки цих умінь.

В основу педагогічного пошуку нами покладено мовленнєву та особистісну культуру індивідуума, що передбачає: а) свідомий вибір змісту, мети та завдань; б) оволодіння системою конкретних знань, в) вироблення професійних мовленнєвих умінь, власних позицій і дій на основі злагоди з оточенням і постійним рухом до вищих щаблів досконалості.

Обраний нами підхід не передбачає навчання іноземної мови в її систематичному лінгвістичному аспекті, з урахуванням усіх рівнів мови. Натомість у зміст програм пропонованих спецкурсів «Культура мовлення студента», «Вступ до спеціальності» (I курс), «Особливості продукування мовлення», «Теоретичні основи самовиховання» (II і III курси), «Основи педагогічної майстерності», «Професійне мовлення» (IV курс) в теоретичний аспект включено висвітлення питань про мету і завдання мовленнєвої підготовки студентів-філологів, культуру мовлення як показник педагогічної майстерності, мовленнєву діяльність як шлях самореалізації, саморегуляції і самовдосконалення, техніку мовлення, особливості усної і писемної форм літературної мови, мовний етикет, критерії мовленнєвої підготовки тощо.

Практичний аспект передбачав вироблення мовленнєвих умінь шляхом виконання системи вправ та формування умінь передкомунікативного орієнтування, умінь встановлювати контакт і спілкуватися; опанування професійної лексики; оволодіння технікою мовлення тощо. Для вироблення у студентів точності і лаконічності висловлювань, усвідомлення і засвоєння ними особливостей писемного професійного мовлення проводилася систематична робота з аналізу наукових текстів, фахових джерел. Ефективними виявилися підготовка і проведення фрагментів навчально-тренувальних уроків, виховних заходів, виконання рольових і сюжетних ігор, підготовка і проведення навчальних вистав, дія яких створює сприятливі умови для саморозкриття і самореалізації особистості, вироблення навичок самопрезентації і самовираження.

Для практичного застосування і здійснення процесу формування професійних мовленнєвих умінь ми вважали за доцільне (враховуючи різні підходи у тлумаченні) взяти за робочий варіант таке тлумачення дефініції «професійне мовлення» — багаторівневий комплекс мовленнєвих умінь, спрямованих на вирішення педагогічних завдань за наявності емоційної та інтелектуальної взаємодії зі студентами, який реалізується за допомогою різних мовленнєвих засобів та діє за визначеними літературними нормами.

Мовленнєва підготовка майбутнього фахівця розглядається нами як компонент професійно-педагогічної майстерності й полягає в умінні викладача за допомогою слова, зв'язного мовлення, тексту доступно пояснювати теоретичний матеріал, організувати студентів на сприймання, запам'ятовування й відтворення виучуваного матеріалу, коригувати й оцінювати рівень знань, умінь і навичок учнів. Педагогічний сенс мовленнєвої підготовки вбачаємо і в умінні викладача організувати позакласне, позааудиторне й позашкільне життя і діяльність студента, підтримувати зв'язок з носіями іншомовного спілкування.

Таке визначення потребує практичної реалізації низки мовленнєвих компонентів у професійній діяльності: а) оволодіння знаннями нормативу іноземної мови; б) оволодіння технікою мовлення; в) оволодіння закономірностями й особливостями інтонаційного мовлення; г) оволодіння навичками відкриття унікального «Я» в кожному студентові.

Процес організації професійної мовленнєвої підготовки майбутнього фахівця ми розглядаємо не тільки з погляду реального стану цього питання в наукових дослідженнях, але й залуцаємо окремі положення, ідеї, мовознавчі та інші концепції до арсеналу тих програмних

завдань, розв'язання яких є обов'язковим для кожного студента. У перелік особистісно значущих знань, умінь, якостей включено такі життєво важливі, як:

- готовність до сприйняття самоцінності кожного окремого життя, розуміння права власного вибору в кожний момент життєдіяльності;
- опанування уміння бути здоровим, долати будь-які перешкоди на шляху до активного і творчого довголіття;
- постійна готовність до розумового та морально-естетичного розвитку, вдосконалення пізнавальних здібностей, опанування прийомів розумової діяльності;
- вичерпне оволодіння системою мовленнєвих засобів самовираження;
- визначення сили духовної досконалості, пошук власного життєвого шляху через поєднання фізичного та інтелектуально-морального навантаження;
- готовність до постійного самовдосконалення, розширення компетентності, ерудиції, інтелегентності та ін.;
- розуміння дару слова як універсального і доступного шляху до підвищення професійної кваліфікації і особистої саморегуляції.

Задля організації процесу навчання і виховання необхідно, щоб щодня, щомиті майбутні фахівці набували власного досвіду, пов'язаного з позитивними переживаннями під час виконання та дотримання загальноприйнятих правил поведінки як тих, що сприймаються і високо оцінюються іншими членами спільноти, так і тих, які є важливими і цінними для окремої особи.

Через мікросередовище, безпосереднє спілкування і контакти студент пізнає і спілкується з усім світом, долаючи протиріччя і суперечності передусім з допомогою слова.

У цьому контексті самостійна робота є обов'язковим елементом навчального процесу. Лише при достатньому обсязі самостійної роботи студент може оволодіти навчальним матеріалом на достатньому рівні.

Завдяки проведеному нами логіко-історичному аналізу наукових концепцій було визначено провідну ідею розробленої авторської концепції, суть якої полягає в тому, що цілеспрямоване формування у студентів-філологів мовленнєвих умінь забезпечує їхню підготовку до реалізації процесу професійно-творчого саморозвитку й самовдосконалення особистості під час практичної діяльності.

У пропонованій концепції формування професійного мовлення у студентів-філологів виокремлено три основні аспекти, які впливають на функціонування наукової організаційно-методичної системи формування мовленнєвих умінь: соціокультурний, психологічний та педагогічний аспекти.

Соціокультурний аспект, прихильниками якого є Т. Агалова, В. Андрущенко, С. Баньковська, І. Бестужев-Лада, Т. Іванова, М. Каган, Н. Крилова та ін., - дозволяє враховувати як відносну стабільність, традиційність, так і інокультурні впливи, динаміку соціальної стратифікації суспільства, культурну орієнтацію його громадян, позитивну соціальну мотивацію студента тощо. Все це загалом посилює також збереження культурологічної лінії у процесі формування професійних мовленнєвих умінь.

Психологічний аспект, що ґрунтується на положенні про взаємозв'язок зовнішнього і внутрішнього мовлення, мовлення і мислення, про мотивацію мовлення, відображено у працях Б. Баєва, Л. Виготського, Г. Костюка, К. Платонова, В. Семиченко та ін.

Педагогічний аспект як узагальнювальний і результативний у процесі формування професійних мовленнєвих умінь студентів вимагає від них оволодіння системою знань в органічній єдності з педагогічними практичними діями, необхідними для удосконалення і корекції мовленнєвої діяльності.

У ньому враховано положення про необхідність розвитку індивідуального інтересу до феноменів мови і мовленнєвої культури, створення педагогічних умов для самореалізації і

саморозвитку особистості у процесі мовленнєвої діяльності, сприяння усвідомленню функціональної ролі мовленнєвої майстерності у педагогічній діяльності.

На наш погляд, підходи науковців різних галузей науки до реальної картини формування професіоналізму майбутнього вчителя з чіткою орієнтацією на важливість мовлення у цьому процесі є незаперечним фактом, який певною мірою підтверджує ефективність запропонованої системи і дозволяє визначити перспективну дію нашої концепції.

Отже, загальний мовленнєвий розвиток студента визначається якісним рівнем його мовленнєвої діяльності, яка виявляється як у професійній діяльності, так і у процесі самореалізації студента як форми самопрояву, досягнення окресленої мети, осмислення сутності професійної мовленнєвої діяльності. Практична робота, гра, педагогічні ситуації з застосуванням різного характеру спілкування, у яких здійснюється розвиток мовленнєвих умінь студента, є педагогічним стимулом його професійної мовленнєвої діяльності у навчально-виховному процесі.

Список використаних джерел

1. Ариян М. А. Ситуативная роль как фактор повышения эффективности обучения устной речи на иностранном языке в средней школе: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / М. А. Ариян – М., 1982. – 231 с.
2. Баранникова Л. И. Основные сведения о языке / Л. И. Баранникова. – М. : Просвещение, 1982. – 112 с.
3. Барышникова Н. Г. Психологические проблемы организации ролевого общения на уроках иностранного языка / Н. Г. Барышникова // Вопросы психологического обоснования обучения иностранным языкам (Труды МГПИИЯ имени М.Тореза). – 1992. – Вып.195. – С.117 — 125.
4. Болонський процес у фактах і документах (Сорбонна - Болонья - Саламанка - Прага - Берлін) [Текст] : общественно-политическая литература / Сост. М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук, В. В. Грубінко, І. І. Бабін. – Тернопіль : Економічна думка, 2003. – 60 с.
5. Вища освіта України і Болонський процес : навч. посіб. / [М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук та ін.]. – Т. : Навчальна книга. – Богдан, 2004. – 384 с.
6. Зимняя И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке / И. А. Зимняя. – М. : Просвещение, 1978. – 158 с.
7. Заика Е. И. Психологические вопросы организации самостоятельной работы студентов в вузе / Е. И. Заика // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – №6. – С. 21 — 32.
8. Модернізація вищої освіти у контексті європейських процесів : зб. наук, праць учасників Всеукраїнського методологічного семінару з міжнародною участю. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 322 с.
9. Калинина С. В. Развитие средней школы при овладении иностранным языком / С. В. Калинина, Я. З. Якушина. – М. : НИИСиМО, 1992. – 69 с.
10. Китайгородская Г. А. Методика интенсивного обучения иностранным языкам: учеб. пособие для преподавателей вузов и студентов пед. Институтотв / Г. А. Китайгородская. – М. : Высшая школа, 1982. – 141 с.
11. Козаков В. А. Психолого-педагогічна підготовка фахівців у непедагогічних університетах: монографія / В. А. Козаков, Д. І. Дзвінчук. – К. : ЗАТ «НІЧЛАВА», 2003. – 140 с.

The article is focused on the pedagogical conditions of forming internal positive motivation of students to master foreign business written communication the definitions of the following notions have been suggested.

Key words: *motivation, independent educational and cognitive activity, communication.*